DOI: https://doi.org/10.54809/jkss.vi2.72

گۆڤاری کوردستانیی بۆ لێکۆڵینەوەی ستراتیجیی

بەستەرەکانی دەقی کارگێڕیی لە زمانی کوردیی دا

نەژاد حسین شریف

nazhad.sharif@univsul.edu.iq

پ ی د محمد عمر عول

muhamad.awl@univsul.edu.iq

کۆلێژی زمان، زانکۆی سلێمانی -هەرێمی کوردستان، عێراق

پوختە

ئـەم توێژینەوەیـە بـە ناونیشـانی (بەسـتەرەکانی دەقـی کارگێڕیـی لـە زمانـی کوردیـی دا)، لـە سـنوری چەنـد وەچەپارێکـدا و بەپێـی رێبـازی شـیکردنەوەی پەسـەنکەرانە ئەنجامـدراوە. مەبەسـتی سـەرەکیی توێژینەوەکـە، دیاریکردنـی بەسـتەرەکانی نـاو دەقـی کارگێڕییـە لەڕوانگـەی مۆدێلـی ڕێزمانـی ئەرکیـی هاڵیدەیـەوە، بـۆ ئـەم مەبەسـتەش راسـتەوخۆ پشـت بـە میتـا ئەرکـی دەقییانـە لای هاڵیـدەی بەسـتراوە و، تێیـدا پێکەوەبەسـتن و جۆرەکانـی پێکەوەبەسـتن خراونەتـەڕوو، پاشـان جۆرەکانـی پێکەوەبەسـتنی ڕێزمانیـی (ئاماژەکـردن، لەبرییدانـان، لابـردن، بەسـتن) و، پێکەوەبەسـتنی لێکسـیکیی (دووبارەبوونـەوە، هاو-واتـا، دژ-واتـا، هاوڕێیەتیی...هتـد) باسـکراوە و، دەقـی کارگێڕیـی وەک جۆرێـک لـە جۆرەکانـی دەق لـە دیالێکتـی کرمانجیـی ناوەڕاسـت - زمانـی کوردیـی بـۆ داتـای توێژینەوەکـە وەرگیـراوە، کـە راسـتەوخۆ گوزارشـت لـە گۆڕینـی بیـری زمـان بـۆ دەقـی کارگێڕیـی نـووسراو دەکات و، ئەرکـی دەقییانەی زمـان بەجێدەهێنێـت، بـەم جـۆرەش جۆرەکانـی بەسـتەری دەقـی کارگێڕیـی، شـیکراونەتەوە و، ئـەوە دیاریکـراوە کـە چـۆن ئـەم بەسـتەرانە رۆڵیـان لـە پێکەوەبەسـتن و پێکەوەگونجاندنـی دەقـی کارگێڕیـی دا بینییـوە.

کلیلە وشەکان: بەستەرەکانی پێکەوەبەستن، لەبریدانان، لابردن، دووبارەبوونەوە، گرتنەوە.

E-ISSN: 2790525-X

P-ISSN: 27905268-

پێشەکیی

ناونیشـانی توێژینەوەکـە بـۆ (بەسـتەرەکانی دەقـی کارگێڕیـی لـە زمانـی کوردیـی دا) تەرخانکـراوە، کـە بەشـێکی پراکتیکیـی نامـەی ماسـتەرە، لـە بەشـەکانی پێشـتری ئـەم نامەیـەدا، لـەڕووی تیۆرییـەوە دەروازەیـەک بـۆ پێکەوەبەسـتن خراوەتـەڕوو، کـە تیایـدا سیسـتەمی پێکەوەبەسـتن و مۆدێلەکانی پێکەوەبەسـتن و جۆرەکانـی پێکەوەبەسـتن و نواندنیان، رەچاوکـراون لـە زمانـی کوردیـی دا، لەگـەڵ هەندێک بابەتـی زۆر گرنگی وەک (رسـتن، گونجاندن، وادانـان و وادانراو.....)، کـە راسـتەوخۆ پەیوەندییـان بـە بەسـتەرەکانی نـاو دەقـەوە هەیـە. مەبەسـتی سـەرەکیی ئـەم توێژینەوەیـە، دیاریکـردن و خسـتنەڕووی جـۆری بەسـتەرەکانی نـاو دەقـی کارگێڕییـە لـە روانگـەی رێزمانـی ئەرکییـەوە، بـۆ ئـەم مەبەسـتەش راسـتەوخۆ پشتبەسـتراوە بـە میتـا ئەرکیـی دەقییانـە لای هاڵیـدەی. گرنگیـی توێژینەوەکـە لەوەدایـە، کـە بەسـتەرەکانی نـاو دەق بـە تایبەتییـش دەقـی کارگێڕیـی، هەوێـن و بەرهەمهێنـەری دەقـن، کـە لـە ئەزمـوون و جیهانبینیـی قسـەکەر، یـان نووسـەر بـۆ دەق سـەرچاوەدەگرێت. لـەم توێژینـەوەدا، رێبـازی شـیکردنەوەی پەسـنکەرانە پەیڕەوکـراوە و لـە تێڕوانیـن و شـیکردنەوە و لێکدانەوەکانیشـدا پشتبەسـتراوە بـە زاراوە و چەمـک و تیـۆری سیسـتمی پێکەوەبەسـتن لـە مێتـا ئەرکـی دەقییانـە لای هاڵیـدەی لـە ڕێزمانـی ئەرکیـی دا. دەقـی کارگێڕیـی وەک جۆرێـک لـە جۆرەکانـی دەق لـە دیالێکتـی کرمانجیـی ناوەڕاسـت دا، بـۆ داتـای توێژینەوەکـە وەرگیـراوە، کـە ڕاسـتەوخۆ گوزارشـت لـە گۆڕینـی بیـری زمـان بـۆ دەقـی کارگێڕیـی نـووسراو دەکات، واتـە ئەرکـی دەقییانـەی زمـان بەجێدەهێنێـت. بـۆ نموونـەی دەقـی کارگێڕییـش، ژمارەیـەک فەرمانـی کارگێڕیـی (زانکـۆی سـلێمانی، کۆلێـژی زمـان، بەڕێوبەرایەتیـی بەشـە ناوخۆییـەکان) بـۆ بـواری پراکتیزەکـردن و شـیکردنەوەکان هەڵبژێـردراون.

گریمانە و هۆکاری هەڵبژاردنی ئەم تیۆرییە:

ئامانـج لـە هەڵبـژاردن و بەکارهێنانـی میتـا ئەرکـی دەقییانـە بـۆ ئـەو رەهەنـدە جیاوازانـە دەگەڕێتـەوە، کـە شـیکردنەوەی دەقـی پـێ ئەنجامدەدرێـت، جیـاواز لـەو بنەمـا مۆرفۆلۆژیـی و سینتاکسـی و رێزمانییانـەی، کـە دەقـی پـێ شـیدەکرێتەوە.

بـە مەبەسـتی تیشکخستنەسـەر گریمانـە و رۆڵ و گرنگیـی بەسـتەرەکانی دەق بەپێـی تیـۆری مۆدێلـی رێزمانـی ئەرکیـی هاڵیـدەی، بـە پێویسـتی دەزانیـن بـەوردی سـەرنجی نموونەکانـی (١- أ،ب) و (٢- أ،ب) بدەیـن و پاشـان بەراوردیـان بکەیـن:

١- أ- سـەرۆکایەتی زانکـۆی سـلێمانی، سـوپاس و پێزانینـی خـۆی ئاڕاسـتەی سـەرجەم مامۆسـتا و فەرمانبەرانـی زانکـۆ دەکات، لـە بەرامبـەر راپەڕاندنـی کارەکانیـان بـە شـێوەیەکی رێکوپێـک و دڵسـۆزانە، کـە بـە لەخۆبردوویـی و خۆڕاگرانە، لـە قەیرانەکانـدا بەردەوامبـوون و بـە دڵسـۆزیی کاریانکـرد، لـە پێنـاوی بەردەوامبوونـی پرۆسـەی خوێنـدن و زانسـت لـە زانکـۆی سـلێمانی، دەسخۆشـیان لێدەکەیـن و ئومێـدی سـەرکەوتن و بەردەوامییـان بـۆ دەخوازیـن.

ب- پێشـنیاردەکەین، سـەرجەم فەرمانبەرانـی گرێبەسـت بـە کچـان و کوڕانـەوە، دەوامیـان لـە شـەودا بێـت بـە بـێ جیاوازییکـردن، چونکـە لـە سـەرەتای گرێبەسـتکردنیان بـۆ دەوامـی شـەو گرێبەسـتکراون.

٢- أ- سـەرۆکایەتی زانکـۆی سـلێمانی، سـوپاس پێزانین ئاڕاسـتە سـەرجەم مامۆسـتا فەرمانبـەران زانکـۆ دەکات، ڕاپەڕاندن کارەکان بـە شـێوەیەک ڕێـک پێـک دڵسـۆزان خۆبـردوو خۆڕاگـران قەیـران بەردەوامبـوون دڵسـۆز کار کـرد، پێنـاو بەردەوامبـوون پرۆسـە خوێنـدن زانسـت زانکـۆ سـلێمانی، دەسـخۆش دەکەیـن ئومێـد سـەرکەوتن بـەردەوام دەخوازیـن

ب- پێشنیار دەکەین، سەرجەم فەرمانبەر گرێبەست کچ کوڕ دەوام شەو جیاواز کردن، سەرەتا گرێبەست کردن دەوام شەو گرێبەست کراو.

ئەگەر سەرنج بدەینە هەردوو دەقی (١ أ،ب) و (٢ أ،ب)، بۆمان دەردەکەوێت کە لە رووی رێزمان و ئەرک و رستەسازییەوە تەواون و لەیەکدەچن، بەڵام لە (١- أ،ب)دا بەهۆی بەستەرەکانەوە دەق بەرهەمهاتووە، بەڵام لە (٢-أ،ب)دا لەبەرئەوەی بەستەرەکانی ناو دەقی تێدا نییە، دەق بەرهەمنەهاتووە، واتە دیارترین جیاوازیی لە بەرهەمهێنانی دەق لە (١- أ،ب) و بەرهەمنەهاتنی دەق لە (٢- أ،ب)دا، بەستەرەکانی دەقن، کە لە یەکەمیاندا بوونیان هەیە و بوون بە هەوێنی بەرهەمهاتنی دەق و لە دووەمیاندا بوونیان نییە و دەقیان لێ بەرهەمنەهاتووە، کە ئەمەش راستەوخۆ لەگەڵ مۆدێل و بۆچوونەکانی هاڵیدەی یەکدەگرێتەوە لەسەر رۆڵی بەستەرەکانی دەق لە بەرهەمهێنانی دەق دا.

بۆ ڕونکردنەوەی زیاتر، بڕوانە شێوەی ژمارە ١:

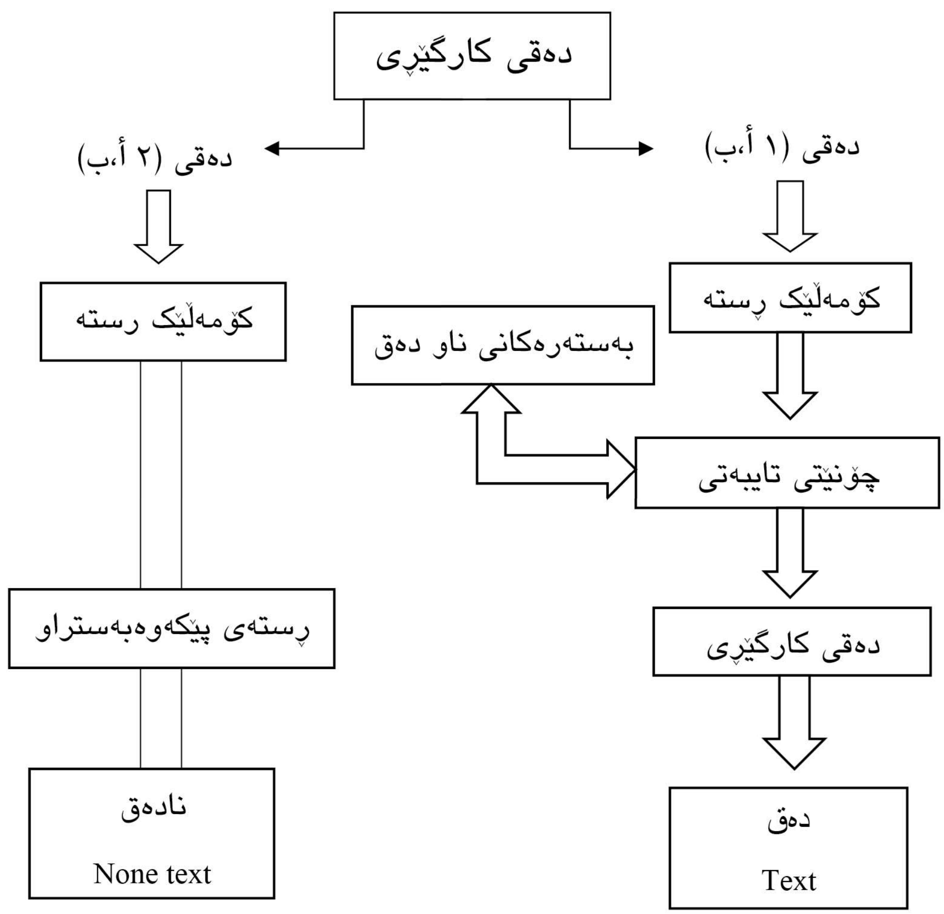

شێوەی ژمارە ١- لە هاڵیدەی (١٩٧٦،١٩٨٥) وەرگیراوە

بەپێی ئەم شیکردنەوانە و لێکدانەوانە دەپرسین، کە ئایا بەستەرەکانی ناو دەق چین؟ جۆرەکان کامانەن؟ چۆن رۆڵ لە پێکەوەبەستنی دەق دا دەبینین؟ تاکو تایبەتمەندیی دەقییانە بە دەق ببەخشن و بە فەرامۆشکردنیشیان

لـە دەقێتیـی بخـەن.

لـەم توێژینەوەیـەدا هەوڵدەدەیـن بـە سیسـتەمی پێکەوەبەسـتن، لـە میتـا ئەرکـی دەقییانـەی زمانەوانیـی ئەرکیـی هاڵیـدەی، وەڵامـی ئـەم گریمانـە و پرسـیارانە بدەینـەوە.

١-١ میتا ئەرکی دەقییانە

هاڵیدەی لە کتێبی سەرەتایەک بۆ ڕێزمانی ئەرکی ‹‹An Introduction to Functional Grammar›› ساڵی ١٩٨٥ چەمکێکـی نوێـی بـۆ میتـا ئەرکـی دەقییانـە دۆزیوەتـەوە، کـە تـەواو پێشـکەوتن و بەرەوپێشـچوونی بـە چەمکـە باوەکـە داوە، چەمکـی هاڵیـدەی بـۆ دەق بـە جۆرێکـە، کـە (سـێ) میتـا ئەرکـی بـۆ زمـان دیاریکـردووە

١- ئەرکی بیرییانە - (Ideational)

٢- ئەرکی پەیوەندیی نێوان کەسەکان – (Interpersonal)

٣- ئەرکی دەقییانە – (Textual)

مەبەسـت لـە میتـا ئەرکـی دەقییانـەی زمـان، کـە ڕاسـتەوخۆ پەیوەندیـی بـەم توێژینـەوەوە هەیـە، ئەوەیـە کـە چـۆن زمـان بـۆ شرۆڤەکـردن و گۆڕینـی زمـان بـۆ دەق بەکاردەهێنرێـت.

هاڵیـدەی چەمکـی دەق لـە ڕوی تیۆرییـەوە ڕاسـتەوخۆ دەبەسـتێتەوە بـە زاراوەی پێکەوەبەسـتنەوە، کـە پەیوەندیـی ناوەکیـی نێـوان بەشـەکانی دەقـە، واتـە ئەگـەر دەقێـک پێکەوەبەسـتنی تێدابـوو، ئـەوا دەقـە و بـە پێچەوانەشـەوە پێکەوەبەسـتنی تێـدا نەبـوو، ئـەوا دەبێتـە نـادەق. (Halliday,١٩٨٥: ٢٨٨)

١-٢ بەستەرەکانی دەق

بەسـتەرەکانی نـاو دەق، ئـەو وشـە و فرێـز و پێکهاتانـەن، کـە پەیوەندیـی نێـوان دوو پەرەگـراف، یـان بەشـەکانی دەقێکـی نـووسراو، یـان گوتـراو پیشـاندەدەن، یـان بـۆ ئـەو پەیوەندییـە واتاییـەی، کـە لـە نێـو دەقدایـە، بەکاردێـت، بەسـتەرەکان دروسـتکەری ئـەو پەیوەندییـەن، ئـەم پەیوەندییـەش خـۆی لـە خۆیـدا دروسـتکەری دەقـە، واتـە بەبـێ بوونـی ئـەم پەیوەندییـە گوتـن، یـان نوسـین ناچێتە خانـەی دەقـەوە، وەک هاڵیدەی دەڵێـت: (پەیوەندیی پێکەوەبەسـتن لـەو بابەتانـەدا زۆر ڕوونـتر بەدیاردەکەوێـت، کاتێـک کـە لـە لێکدانـەوەی یەکێـک لـە دانـەکان پەنـا بـۆ دانەیەکـی تـر دەبرێـت، بەبـێ بوونـی دانەیەکـی دووەمیـش لێکدانەوەکـە مەحـاڵ دەبێـت. زۆر لـە دانـەکان لـە سـەرەتادا گریمانـەی ئـەوە دەدەن، کـە دانـەی دووەم بوونـی هەیـە، کاتێـک بـۆ ئـەم گەڕانەوەیـەش بـۆ دانـەی دووەم دروسـتدەبێت دەبێتـە هـۆی دامەزراندنـی پەیوەندیـی بەیەکەوەبەسـتن). (Halliday & Hassan,١٩٧٦:٩) بەمـەش بەسـتەرەکان ڕۆڵـی گرنـگ لـە دروسـتکردنی واتـای دەقـدا دەبینـن. بڕوانـە نموونـەی (٣ أ،ب،پ)

٣. أ- بۆ ئەو مامۆستا بەڕێزانەی کە ناویان هاوپێچ کراوە

ب- بۆ ئەو فەرمانبەرە بەڕێزانەی کە ناویان هاوپێچ کراوە

پ- بۆ ئەو خوێندکارە بەڕێزانەی کە ناویان هاوپێچ کراوە

ئەگەر بە وردی سەرنجی دانەی (یان) لە دەقەکاندا بدەین، ئەوا بۆمان دەردەکەوێت، کە واتا و مەبەستیان بەپێی (أ،ب،پ) جیاوازە، ئەمەش لەبەرئەوەی لە (أ)دا مەبەست لە مامۆستایان و لە (ب)دا لە فەرمانبەران و لە (پ)دا لە خوێندکاران، ئەمەش بەهۆی بەستەری (یان)ـەوە، سازبووە، کە بە چ دانەیەکی پێشترەوە بەستراوەتەوە، چونکە (پێکەوەبەستن پشت بە دوو ڕەگەزی گرنگ دەبەستێت، ئەوانیش وادانان و وادانراون، لەو کاتەدا دەنوێنرێت، کە لێکدانەوەی هەندێک ڕەگەز لە دانەی (وادانراو) پشت بە لێکدانەوەی یەکێکی تر (وادانان) دەبەستێت، ئەمەش لەبەرئەوەی ناتوانرێت، لە واتا و مەبەستی ڕەگەزەکە بگەین، مەگەر بە گەڕانەوە نەبێت بۆ دانەکەی تر، ئەم پەیوەندییەی نێوانیشیان بە پەیوەندییەکی پێکەوەبەستراو ناودەبرێت. (Halliday & Hassan,١٩٧٦:٣٤).

بەستەرەکانی ناو دەق بە تایبەتی لە دەقی کارگێڕیدا وەک: (بۆ نموونە، لەگەڵ ئەوەدا، لە ئەنجامدا، هاوپێچ لەگەڵ نووسراودا، ئاماژە بە، دوابەدوای، کەچی، لە کاتێکدا، بە مەبەستی، بەڵکو، ش، یان، کە، بەڵام، ئەگەر، ئەگینا، بۆیە، لەبەر ئەوەی، مەگەر، وەک، ئەوسا، تەنانەت، بەم پێیە، هەرچەندە، بۆ ئەوەی، تا، بڕیادرابە، پشتبەست بە...هتد)، لەگەڵ جۆرەکانی تری بەستەری ڕێزمانیی و لێکسیکیی، ڕۆڵی کاریگەر و بەرچاو دەگێڕن لە بەستنەوەی دەقی کارگێڕیدا.

١-٣ دەقی کارگێڕی

مەبەست لە دەقی کارگێڕی، جۆرێکی دەقە لە نووسینەوەی کارگێڕیی پرۆسەی بونیاتنان، یان نوسینەوەی نێردراو و بەڵگەی ناو دەقە کارگێڕییە جۆراوجۆرەکانە، بەپێی داڕشتن و سیفاتە تایبەتییەکان وەڵامی پێداویستییە سەرچاوە گرتووەکان دەداتەوە لە سروشتی چالاکییە کارگێڕی و جۆری پەیوەندییەکان لەنێوان یەکەکان و ئاستە کارگێڕییە جیاوازەکاندا، هەروەها پەیوەندییەکانی ئەوانیش بە بەکارهێنەرە دەرەکییەکانەوە، ئەم بەڵگەنامە و نووسراوانە بەردەوام لە جۆراوجۆریتی و زیادبووندان، کە بە ڕادەیەک هەموویان پێکەوە بەپێی بەکارهێنانی لایەنە کارگێڕییە پەیوەندیدارەکان جۆرەکانییان دەگۆڕێت، لەگەڵ ئەوەشدا ژمارەیەکی زۆر بەکارهێنانی فراوان هەیە، لە زۆرێک لە یەکە کارگێڕی و خزمەتگوزارییەکاندا وەک (نووسراوە جۆراوجۆرەکان، ڕاپۆرتەکان، کۆنووسەکان)، هەموو ئەم نووسراوانە خۆی لە تایبەتمەندیی هاوبەشدا دەبینێتەوە، کە پشتدەبەستێت بە داڕشتن و شێوازێکی دیاریکراو، گوزارشت لەم داڕشتنە دەکات بە شێوازێکی کارگێڕی، ئەم شێوازەش بە سیفاتێکی تایبەتمەند دەناسرێتەوە بە ئامانجی بەدیهێنانی کۆمەڵێک مەبەستی بنەڕەتیی وەک: (وردیی، ڕوونی، ئەپستراکبوون، بابەتیبوون، ڕەواییبوون.... هتد). (فاطمە بدر، ٢٠٢٠: ٥).

١-٤ پێکەوەبەستن Cohesion

پێکەوەبەستن واتە دەقێکی پێکەوەبەستراو، کە ڕستەکانی بەیەکەوە دەبەستێت بە شێوازێکی واتایی، ئەم تایبەتمەندییە واتاییەی پێکەوەبەستن، پەیوەندی هەیە لەگەڵ خوێنەر، واتە (پێکەوەبەستن ئەو پەیوەندییە واتاییەیە، کە لە نێوان دەقدا بەرقەرارە، کە ئەم پەیوەندییەش خۆی لەخۆیدا دروستکەری دەقە، بە بێ بوونی ئەم پەیوەندییە، گوتن یان نوسین ناچێتە خانەی دەقەوە). (قەیس کاکل ٢٠٠٢:٣١)، پێکەوەبەستن ئەرکی پێکەوەبەستنی پێکهاتەو بەشەکانی دەقێک دەبێت تاکو وەک دەقێکی یەکگرتوو بەرهەمیبهێنێت، واتە چۆن و بە چ شێوەیەک ڕستەیەک لەگەڵ ڕستەیەکی تردا پێکەوەدەبەسترێن، تا دەبێتە پەرەگراف؟، هەروەها چۆن و بە چ شێوەیەک پەرەگرافێک لەگەڵ پەرەگرافێکی تردا پێکەوەدەبەسترێن؟، هالیدەی و حەسەن دەق پێناسەدەکەن، وەک

(هەموویەکی یەکگرتوو، کە هەرچۆنێک بێت کورت یان درێژ، یەکەیەکی دروستەیی نییە، بەڵکوو یەکەیەکی واتاییەو لە ڕستە پێکنایەت، بەڵکو لە ڕێگای ڕستەوە دەنوێنرێت). (Halliday &Hassan, ١٩٧٦:١٠,٢)، ئەمەش وادەکات دەقێکی گونجاو، کە دروستەی لۆژیکیی نادیاری هەیە ئاڕاستەی گوێگر، یان خوێنەر بکات، بۆئەوەی دەقەکە، وەک یەک یەکە سەیربکات. (Hatch, ١٩٩٢:٢٠٩)، بە ئەنجامدانی پێکەوەبەستن لە دەقدا گونجاندن دێتەکایەوە، (گونجاندنیش پشت بەو زنجیرە واتا بەخشانە دەبەستێت، کە لە ناویاندا ڕستەکان ڕیکخراون، ئەوەی گوتراوە لەهەر بەشێکی دەقەکە، وادادەنرێت لە ڕووی واتا و لۆژیکەوە پەیوەندییان پێکەوە هەبێت و لەناو خۆیاندا پێکەوەگونجاوبن). (Nuttall, ١٩٨٢:١٦)، بۆیە بە پێویستی دەزانین لە چەند خاڵێکدا جیاوازیی نێوان پێکەوەبەستن و گونجاندن بخەینەڕوو:

١- پێکەوەبەستن، زیاتر جەختدەکاتەوە لەسەر ڕۆڵی لێکسیک لە ڕستەو ڕێزماندا لە بەرهەمهێنان و نواندنی ڕستەدا، بەڵام گونجاندن، بە زۆری لە لۆژیک و هەماهەنگیی ڕێکخستنەکان لە ڕستەدا دەکۆڵێتەوە.

٢- پێکەوەبەستن بۆ خستنەڕووی ئەوە کاردەکات، کە چۆن پارچەکان کۆدەکرێنەوە و بەیەکەوە دەبەسترێنەوە بۆ نواندن، بەڵام گونجاندن بۆ بەدەستهێنانی واتا و مەبەست و تێگەشتن لە ناوەڕۆک کاردەکات، کە زیاتر بە دوای تەرزە کۆکراوەکاندا دەگەڕێت، پێکەوەبەستن نواندنی زمانەوانیی پەیوەندیی واتایی (سیمانتیکی) و کرداری بە واتای (پراگماتیکی)یە، لە نێوان کلۆز و ڕستەکانی دەقدا دەکات. (Quirk etal, ١٩٨٥:١٤٢٣).

١-٤-١ جۆرەکانی پێکەوەبەستن

بە پێی مۆدێلی هەڵبژێردراوی پێکەوەبەستنی هاڵیدەی (١٩٨٥)، پێکەوەبەستن بۆ دوو جۆری سەرەکی (ڕێزمانی و لێکسیکی) دابەشدەبێت، کە هەر یەکێک لەمانە بۆ چەند بەشە جۆرێک دابەشدەبن، بڕوانە شێوەی ژمارە (٢):

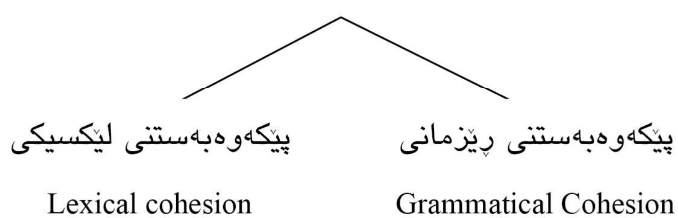

شێوەی ژمارە (٢)

پێکەوەبەستنی ڕێزمانی و لێکسیکی بریتییە لە تۆڕێک پەیوەندیی لێکسیکی و ڕێزمانی و واتایی، کە بە بەردەوامی بەشەکانی دەق پێکەوەدەبەستێت و وەک یەکەیەکی یەکگرتووی ڕستراو خۆیدەنوێنێت. (Richard Setal, ١٩٨٥:٤٥)

١-٤-١-١ پێکەوەبەستنی ڕێزمانی

کۆمەڵە ڕێگایەک هەن، ڕۆڵی گرنگ لە پێکەوەبەستن و پتەویی دەقدا دەبینن، کە بە ڕێگاکانی پێکەوەبەستنی ڕێزمانی ناسراون، کە بریتین لە (ئاماژەکردن، لەبریدانان، لابردن، بەستن) بۆ زیاتر ڕوونکردنەوەی جۆرەکانی

پێکەوەبەستنی ڕێزمانی، بڕوانە شێوەی ژمارە (٣):

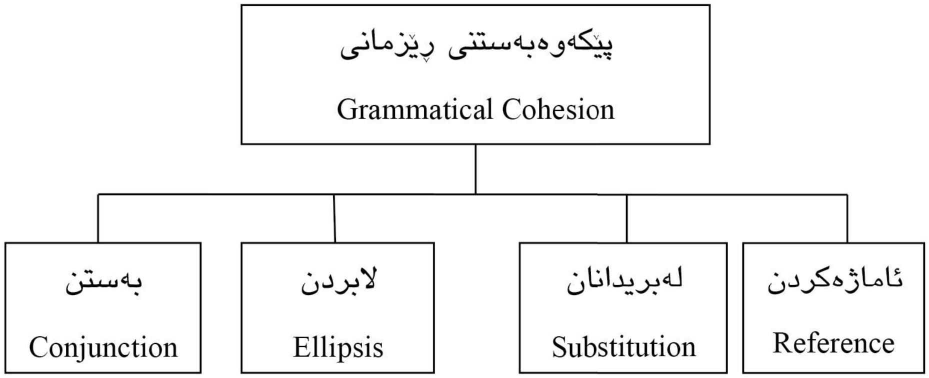

شێوەی ژمارە ٣- هالیدەی ١٩٨٥

١-٤-١-١-١ ئاماژەکردن Reference

ئاماژەکردن بە یەکێک لە ڕێگاکانی بەستنەوەی بەشەکانی دەق بەیەکەوە دادەنرێت، کە لە کردەی پێکەوەبەستن و پتەویی دەقدا گرنگی خۆیان دەبێت (شێرکۆ محەمەد ئەمین،٩٧).

فۆرمەکانی ئاماژە جۆری زۆرە، بەڵام ئێمە تەنها باس لە ئاماژەکانی ناو دەق دەکەین، کە ئەو ئاماژانە دەگرێتەوە، بۆ دانەکانی ناو دەق دەگەڕێنەوە، واتە ئاماژەکردنەکە لە ناو دەقدا ڕوودەدات و پەیوەندی بە دەرەوەی دەق نییە. (Halliday & Hasan ١٩٧٦: ٣٧)

کە ئەمەش بۆ دوو جۆری (ئاماژەکردنی پێشەوە و ئاماژەکردنی دواوە) دابەشدەبێت.

بۆ زیاتر ڕوونکردنەوەی فۆرمەکانی ئاماژە، بڕوانە شێوەی (٤)

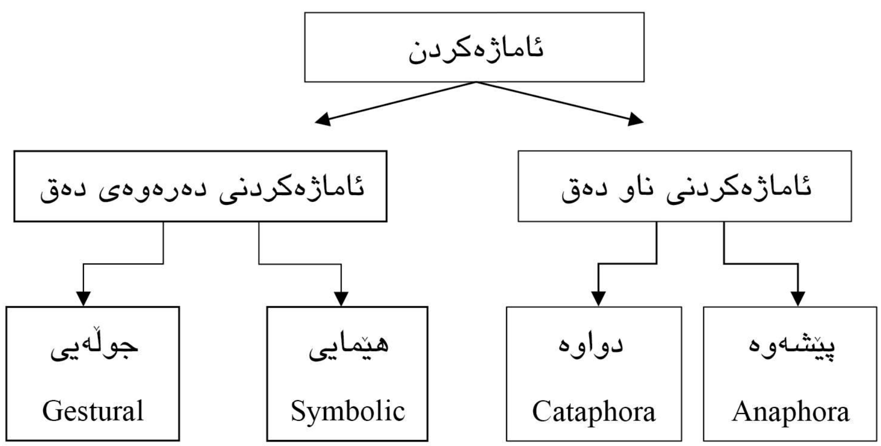

شێوەی (٤)

أ- ئاماژەکردنی پێشەوە Anaphora

ئەم جۆرە ئاماژەکردنە، ئاماژە بۆ دانەیەکی پێش خۆی دەکات، کە لە ڕستەکانی پێشوودا دانە ئاماژەبۆکراوەکە

بەدیدەکرێت، ئاماژەی پێشەوە بە شێوەیەکی زۆر فراوان لە زمانی کوردیدا بەکاردێت، کە جگە لە مۆرفیمەکانی (ناسراوی، نیشانە،...هتد) هەموو جێناوە کەسییەکانیش دەگرێتەوە. (قەیس کاکل ٢٠٠٢:ل٤٨)

بڕوانە نموونەی (٤)، کە لە دەقی کارگێڕیی بەڕێوبەرایەتیی بەشە ناوخۆییەکانی کەمپی نوێی زانکۆی سلێمانییدا بە ژمارە ٣٨٤ی ڕێکەوتی ٢٠٢١/١٠/١٣دا هاتووە.

٤- هاوپێچ لەگەڵ نووسراوماندا ،یاداشتی فەرمانبەر (تەها عەبدولڕەحمان سۆفی) بە ناونیشانی (ی.تێبینەر) فەرمانبەرە لە بەڕێوبەرایەتی بەشەناوخۆییەکانی کەمپی نوێ، ناوبراو لە ڕێکەوتی ٢٠٢١/١٠/١٢ لە بەڕێوبەرایەتیمان دەستی لە کارترازاند.

ئەگەر سەرنجبدەینە نموونەی (٤)، دەبینین وشەی (ناوبراو) لە دەقە کارگێڕییەکەدا ئاماژەیە بۆ دانە ئاماژەبۆکراوەکەی پێش خۆی، کە (تەها عەبدولڕەحمان سۆفی)یە دەکات، وەک بەستەرێکی ڕێزمانی لە جۆری ئاماژەکردنی پێشەوە، ڕۆڵی لە بەستنەوەی دەقەکەدا بینیوە، بووەتە هەوێنی پێکهێنانی دەقەکە.

ب- ئاماژەکردنی دواوە Cataphora

ئەم جۆرە ئاماژەکردنە، بە پێچەوانەی ئاماژەکردنی پێشەوەیە، ئاماژە بۆ دانەیەک دەکات، کە لە دوای خۆیەوە دێت.(Halliday& Hasan ١٩٧٦:١٧). بەزۆری لە دەقی کارگێڕیدا ئەم وشە و دەربڕینانە بۆ دەقە ئاماژەی دواوە بەکاردێت:

(لەم نموونانەی خوارەوە، سەیری بەشی داهاتوو بکە، کە بریتییە لە.....هتد).

بۆ ئەم مەبەستە بڕوانە (٥)، کە لە فەرمانی کارگێڕیی ژمارە ١٢٩٨ی کۆلێژی زمانی زانکۆی سلێمانیدا هاتووە:

٥- ئاماژە بە یاداشتی بەڕێز سەرۆکی بەشی کوردی لە کۆلێژمان، هەروەها پاڵپشت بەو دەسەڵاتەی پێمان دراوە، بڕیار درا بە: پێکهێنانی لیژنەی سیمینار بە مەبەستی هەڵسەنگاندنی توێژینەوەکانی بەڕێز (پ.ی.د. شیلان عومەر حسێن)، کە بۆ بەرزکردنەوەی پلەیی زانستی پێشکەشی کردووە لەم بەڕێزانەی لای خوارەوە:

پ.د کاروان عومەر قادر سەرۆکی لیژنە

پ.ی.د شاخەوان جەلال حاجی فەرەج ئەندام

پ.ی.د محمد عمر عول ئەندام

ئەگەر سەرنجی نموونەی (٥) بدەین، دەبینین وشە و دەربڕینەکانی (بڕیاردرا بە، لەم بەڕێزانەی لای خوارەوە) لە جۆری ئاماژەی دواوەن، کە ئاماژەیانکردووە بۆ دانەیەکی دوای خۆیان، کە بریتییە لە (پێکهێنانی لیژنەی سیمینار) لەگەڵ ناوی ئەو بەڕێزانەی وەک سەرۆک و ئەندامی لیژنە، دانراون و دواتر ناویان هاتووە، لێرەدا دەبینین وشەو دەربڕینەکان لەم دەقەدا ئاماژە بە دانەکانی دوای خۆیان دەکەن، دەقەکەیان بەستووەتەوە و وەک بەستەرێک واتا و ڕوونکردنەوەی تەواو بە دەقەکە دەبەخشن، ئەگەر ئەو وشە و دەربڕینانەی، کە ئاماژە بە دانەکانی دوای خۆیان دەکەن لە دەقەکە لابرێت، ئەوا دەقەکە واتا و مانای تێگەشتن بەدەستەوەنادات.

١-٤-١-١-٢ لەبریدانان

لەبریدانان بریتییە لە جێگرتنەوەی پێکهاتەیەکی زمانی لەبری پێکهاتەیەکی تری زمانی لە چوارچێوەی دەقدا. (Halliday&hasan ١٩٧٦:٧). واتە (لەبریدانان پەیوەندییەکی پێکهاتەییە (ڕێزمانی)یە نەک واتایی، مەبەست لەو مۆرفیم و بەستەرانەی ناو دەقە، کە پێکهاتەیەکی تر لەبری پێکهاتە سەرەکییەکە لە ڕستەکانی دواتردا بەکاردێت، بەڵام هەمان واتا و ئەرکی ڕێزمانییان هەیە تەنها لە فۆرمدا جیاوازن، واتە پێکهاتە لەبریدانراوەکە

پێویستە هەر هەبێت). (هاژە چیچۆ،٢٠١٥:لا١١٠)، ئەمەش جۆرێکی ترە لە پەیوەندیی پێکەوەبەستنی ناو دەق، ئەم پەیوەندییە لەسەر بنەمای ڕێزمانی بەرهەمدەهێنرێت، لە نێوان دوو پێکهاتەی دەقێکدا بەدیدەکرێت، کە دەتوانین بڵێین لەبریدانان ئەم تایبەتمەندییانەی هەیە:

١. هەردوو پێکهاتەکە واتە پێکهاتە بنجییەکە و ئەو پێکهاتەیەی لەبری بەکارهاتووە، سەر بە یەک پۆلی ڕێزمانین، ئەگەر پێکهاتە بنجییەکە ناو بێت، ئەوا لەبریدانراوەکەش دەبێت ناو بێت، یان جێناو بێت، یان لە پۆلی ناویدا بێت، ئەگەر پێکهاتە بنجییەکە ئەدڤێربڵ بێت، ئەوا لەبریدانراوەکەش دەبێت ئەدڤێربڵ بێت، وەک:

٦- لەو فەرمانبەرانەی لە ژورەکەدان یەکێکیانم بۆ بنێرە.

لە نموونەی(٦)دا وشەی (یەکێکیان) لەبری وشەی فەرمانبەران دانراوە، کە وشە لەبریدانراوەکە وشەکانی ناو ڕستەکەی بەیەکەوە بەستووەتەوە و لەسەرەتادا وشەی فەرمانبەران وەک دانە بنجییەکە هاتووە، لەبەرئەوەی دانە بنجییەکە (ناو)ە، لەبریدانراوەکەش ڕۆڵی (ناو)ێک دەبینێت.

٢. بەزۆری وشەی لەبریدانراو لە وشە بنجییەکە کورتترە، وەک:

٧- لە ژێر سێبەری دارەکەدا..................لەوێدا

ئەگەر سەرنجبدەینە نموونەی (٧)، دەبینین دانە بنجییەکە، کە بریتییە لە فرێزی (لە ژێر سێبەری دارەکەدا)، درێژترە لە دانە لەبریدانراوەکە، کە وشەی (لەوێدا)یە.

٣. لە لەبریدانانەدا هەمیشە وشە بنجییەکە دەکەوێتە پێش وشە لەبریدانراوەکەوە، واتە وشە لەبریدانراوەکە لە شێوەی ئاماژە بۆ پێشەوە خۆی دەنوێنێت، بەڵام پەیوەندییەکی ڕێزمانی بەیەکەوە دەیانبەستێتەوە، وەک لە دەقی کارگێڕیی ژمارە ٣٥٢ی بەڕێوبەرایەتیی بەشە ناوخۆییەکانی کەمپی نوێدا هاتووە، بڕوانە نموونەی (٨)

٨- داواکارین لە بەڕێزتان ڕەزامەندی بفەرموون بە پشتگیری کردنی فەرمانبەر (چرۆ محمد امین)، بە ناونیشانی (پیشەیی دووەم)، کە فەرمانبەرە لە بەڕێوبەرایەتییەکەمان، لەسەر داوای خۆی ئەم پشتگیرییەی بۆ کرا بۆ فەرمانگەی داد نوسی سلێمانی.

ئەگەر سەرنجبدەینە نموونەی (٨)، دەبینین ناوی فەرمانبەر (چرۆ محمد امین) وەک دەربڕاوە بنجییەکە دەردەکەوێت، کە لە ڕستەی دواتردا وشەی (خۆی) لەبری ناوەکە دانراو، ئەمەش جۆرە بەیەکەوە بەستنەوەیەکی لە نێو دەقەکەدا پێکهێناوە، لەبەرئەوەی دەربڕاوە بنچینەییەکە (ناو)ە، لەبەرئەوە وشەی (خۆی) لەبری (ناو) ەکە دانراوە، جێی ئاماژەیە لەبریدانانی (ناوی) لە هەموو جۆرەکانی تر باوترە و بەڕێژەیەکی زۆر فراوان لە هەردوو شێوازی قسەکردن و شێوازی نوسیندا دەبینرێت.

١-٤-١-١-٣ لابردن

کردەیەکە لەناو دەقدا ڕوودەدات هەروەک (لەبریدانان) وایە، بەڵام هیچ پێکهاتەیەک لە جیاتی دانە لابراوەکە نایەت، واتە پێکهاتە سەرەکییەکە لە شوێنێکی تری ڕستەکە یان دەقەکەدا پێکهاتەیەکی تری لە شوێن دانانرێت، بەڵکوو لادەبرێت. (بەکر عومەر عەلی،١٩٩٢:٤٦). واتە لابردن بریتییە لە لابردنی شتێک و نەگوتنی، بێئەوەی نەگوتنی ئەو شتە ببێتە هۆی دروستبوونی تەمومژی واتایی. (هالیدەی) بەم شێوەیە پێناسەی لابردن دەکات و دەڵێت (شتێک بەبێ ئەوەی بگوترێ و لێتێبگەیت بەمانای لابردن دێت) (Halliday&hasan,١٩٧٦:١٤٤)، ئەمەش بەو واتایە دێت، کە کردەیەکە بۆ کەمکردنەوەی پێکهاتەکانی ڕستە و بەستنەوەی بە ڕستەی ترەوە بە جۆرێک، کە یەکەیەکی واتایی دێنێتەناو دەقەوە.

جیاوازیی کردەی لابردن لەگەڵ لەبریدانان ئەوەیە، کە کردەی لابردنەکە لەسەرەتای دەقدا ڕوو نادات، بەڵکو لە ڕستەکانی دواتردا بەدیدەکرێت، هەندێک جاریش لەوانەیە لە لابردنی کاریدا بەپێچەوانەوە ڕووبدات واتە کارە لابراوەکە لە ڕستەی سەرەتادا بێت و کارە بنجییەکە بکەوێتە دوای ئەوەوە. (بەکر عومەر عەلی،١٩٩٠ :٥٤).
ئەگەر سەرنجی نموونەی (٩)ی فەرمانی کارگێریی ژمارە ٢١٢٩ی کۆلێژی زمانی زانکۆی سلێمانی بدەین:

-٩ کۆلێژی زمان

نوسینگەی ڕاگر

بابەت/ پێکهێنانی لیژنە

ئاماژە بە یاداشتی بەڕێز سەرۆکی بەشی کوردی کۆلێژمان وە پاڵپشت بەو دەسەڵاتەی پێمان دراوە، بڕیار درا بە:
پێکهێنانی ئەنجومەنی زانستی بەشی کوردی کۆلێژمان بۆ ساڵی خوێندنی ٢٠٢٠-٢٠٢١ لەم بەڕێزانەی لای خوارەوە:

ئەگەر سەرنجی نموونەی (٩) بدەین، دەبینین لە فەرمانە کارگێڕییەکەدا، لە سەرەتادا (کۆلێژی زمان) هاتووە، بەڵام لە دەقەکەدا لە دوو شوێندا لابراوە وەک (بەڕێز سەرۆکی بەشی کوردی کۆلێژمان، ئەنجومەنی زانستی بەشی کوردی کۆلێژمان)، ئەگەر کردەی لابردن نەبوایە، دەبوو لە هەردوو شوێنەکەدا وشەی (زمان) دووبارەببوایەتەوە، واتە بنووسرایە (بەڕێز سەرۆکی بەشی کوردی کۆلێژی زمان، ئەنجومەنی زانستی بەشی کوردی کۆلێژی زمان)، بۆیە دەبینین کردەی لابردن، جگە لەوەی هۆکاری بەستنەوەی نێو دەقە، لەگەڵ ئەوەشدا کردەیەکە بۆ کەمکردنەوەی پێکهاتەکانی ڕستە بەبێئەوەی کار لە واتای دەقەکە بکات کردەی تێنەگەشتن بێنێتەئاراوە، خوێنەر، یان گوێگر ڕاستەوخۆ دەزانێت و دەتوانێت لە ڕستەکانی پێشوودا ئەو دانەیە بدۆزێتەوە ،کە لەڕستەکانی دواتردا لابراوە.

١-٤-١-١-٤ بەستن

دوا جۆری پێکەوەبەستنی ڕێزمانیی مۆرفیمەکانی بەستنە، بەهۆی چەند مۆرفیمێکی تایبەتییەوە هەندێک ڕستەی ناو دەق بەیەکتر دەبەسترێنەوە و پەیوەندیەکی ڕێزمانیی و واتایی لە نێوانیاندا بەدیدەکرێت، ئەم مۆرفیمانەش لە کوردیدا ژمارەیان زۆرە و لە سەرچاوە ڕێزمانییەکانیشدا لێیان کۆڵراوەتەوە، وەک: (ئەگەر، بەڵام، یان، کەچی، کە، و، چونکە، بۆیە، بەڵکوو، لەگەڵ ئەوەشدا، لە کاتێکدا، ئیتر، وەک،...هتد). (بەکر عومەر عەلی،١٩٩٢ :١٣).
بە واتایەکی تر، (هەر کاتێک دوو ڕستە، یان زیاتر لەگەڵ یەک دابنرێن و پەیوەندی واتایی نێوانیان بە هۆی مۆرفیمێکەوە، یان وشەیەکەوە، یان بەبێ مۆرفیم دیاربێت بەوەی هاوشانی یەکترن و یەکێکیان بەشێک نییە لەوەی تر، ئەوا بەستن دێتە ئاراوە). (ساجیدە عەبدوڵا فەرهادی،٢٠٠٨: ١٩٢). هەرچەندە ناکرێت جۆرەکانی بەستن لەسەر بنەمای جۆر و ئەرک و واتای ئەم بەستەرانە دیاریبکەین و پۆلیانبکەین، لەبەرئەوەی دیاریکردنی جۆرەکانی بەستن دیاردەیەکی واتاییە، هەوڵدەدەین لەم بەشەدا لەسەر بنەمای واتای بەستنەکان باس لە ئەرکی هەندێک بەستەر بکەین، بەسوودوەرگرتن و پشتبەستن بە پۆلێنەکەی هالیدەی تاکو بتوانین هێڵێکی جیاکەرەوەی وردتر لەنێوان جۆرەکانیدا بخەینەڕوو، ئەمیش بەم شێوەیە:

١. بەستنی لێکدان.

٢. بەستنی پێچەوانە.

٣. بەستنی هۆیی.

٤. بەستنی کاتیی. (قەیس کاکل، ٢٠٠٢ :ل٢١٣).

١. بەستنی لێکدان

ئـەم جـۆرە بەسـتنە بـە شـێوەیەکی گشـتی بەهـۆی بەسـتەرەکانی (و، لەگـەڵ، بـە، بۆ....هتـد) دروسـتدەبێت، ئەمانـە بـەزۆری لـە چوارچێـوەی ڕسـتەی لێکـدراودا کار دەکـەن، هەروەهـا ئـەو ڕسـتە ئاڵۆزانـەش دەگرێتـەوە کـە پارسـتەکانیان سـەنگی خۆیـان هەیـە، وەک: (پەیوەندیـی، وردەکاریـی، درێژکردنـەوە). (بەکـر عومـەر عەلـی، ١٩٩٢: ٢٩).

ئەگەر سەنجبدەینە نموونەی (١٠)ی فەرمانی زانکۆیی ژمارە ٤١٢٩ی سەرۆکایەتیی زانکۆی سلێمانی، تێیدا هاتووە:

١٠- پاڵپشت بەو دەسەڵاتەی کە پێمان دراوە، بڕیارمان دا بە:-

ڕاگەیاندنـی نـاوی سـەرجەم ئـەو فێرخوازانـەی کـە بەشـدار بـوون لـە تاقیکردنـەوی خولـی توانسـتی زمانـی ئینگلیـزی بـۆ ئاسـتی ناوەنـد و بـاڵا لەگـەڵ نـاوی دەرچـوان و دەرنەچـوان، کـە لـە ڕۆژی ٢٠١٤/٣/١٦دا لەلایـەن بەڕێوبەرایەتـی سـەنتەری زمانـەوە ئەنجـام دراوە.

ئەگـەر بڕوانینـە نموونـەی (١٠)، دەبینیـن بەسـتەرەکانی (و، کـە، بـە، لـە، بـۆ، لەگـەڵ) لـە جـۆری بەسـتنی لێکدانـن. ڕۆڵێکـی گرنگیـان بینیـوە لـە بەسـتنەوەی دەقەکـەدا و ئـەم بەسـتەرانە زیاتـر ڕۆڵیـان هەیـە لـە بەسـتنەوەی ئـەو ڕسـتانەدا، کـە هاوشـانی یەکـترن.

٢. بەستنی پێچەوانە

مەبەسـت لـە بەسـتنی پێچەوانـە ئەوەیـە، کـە پێچەوانـەی پێشـبینیکردنەکەیە، ئـەم پێشـبینییەش لـە ڕسـتە سـەرەکییەکە وەردەگیرێت. (Halliday&hasan,١٩٧٦:٢٥٠)

بڕوانـە نموونـەی (١١) لـە فەرمانـی کارگێڕیـی ٣٤٢ی بەڕێوبەرایەتیـی بەشـە ناوخۆییەکانـی کەمپـی نوێـی زانکـۆی سـلێمانی.

١١- فەرمانبەرانـی بەڕێـز ئـاگادار دەکەینـەوە، هـەر فەرمانبەرێـک بەرپرسـە لـە جێبەجـێ کردنـی ئـەو بڕگانـەی ئامـاژەی پێـدراوە، بـە پێچەوانـەوە هـەر کـەم تەرخەمییـەک لـە جێبەجـێ کردنـی بڕگەکانـدا، بـە بـێ هـۆکاری پێویسـت ڕووبـەڕووی سـزای یاسـایی و کارگێـڕی دەبنـەوە.

لـە نموونـەی سـەرەوەدا وشـەی (پێچەوانـە)، کـە وەک بەسـتەر لـە جـۆری بەسـتنی پێچەوانەیـی ڕۆڵـی بینیـوە لـە بەسـتنەوەی ڕسـتەکانی دەقەکـە بەیەکـەوە و ڕوونکردنـەوەی پێویسـت و تێگەشـتن لـە واتـای دەقەکـە دەدات بەدەسـتەوە.

٣. بەستنی هۆیی

ئـەو پەیوەندییـە واتایـی و لۆجیکییەیـە، کـە لـە نێـوان دوو ڕسـتە، یـان زیاتـر بەرهەمدێـت، کـە یەکێکیـان دەبێتـە هـۆی ئەنجامدانـی ئـەوی تـر، هاڵیـدەی پەیوەندییەکانـی مەبەسـت و مەرجـی و ئەنجامیـش لـە چوارچێـوەی پەیوەنـدی بەسـتنی هۆیـی لێکدەداتـەوە. (Halliday&hasan,١٩٧٦:٢٥٦) بەسـتنی هۆیـی بـە هـۆی وشـەکانی (چونکـە، لەبـەر ئـەوە، بۆیـە، نەوەکـو، کـە، بەڵکـو، بـەڵام، کەچـی، ئەگینـا، بـە مەبەسـتی،...هتد)هوە دەنوێنرێـت.

بڕوانـە نموونـەی (١٢) لـە نـووسراوی کارگێڕیـی ژمـارە ٨٤٩٢ ی فەرمانگـەی یاریـدەدەری سـەرۆکی زانکـۆ بـۆ کاروبـاری خوێنـدکاران، کـە ئاڕاسـتەی بەڕێوبەرایەتییەکانـی دەکات بریتییـە لـە:

١٢- داواکارین لە بەڕێزتان لە کۆتایی هەموو هەفتەیەکدا لیستی ئامادە بوونی ئەلیکترۆنی فەرمانبەران (پەنجەمۆر) ئاڕاستەی فەرمانگەکەمان بکەن لەگەڵ لیستی ئامادە نەبوونی فەرمانبەران، بە مەبەستی بەدواداچوونی کارگێڕی و یاسایی.

لەم نموونەیەی سەرەوەدا وشەی (بەمەبەستی) ڕۆڵی بەستەری لە جۆری بەستنی هۆیی بینیوە، گەر سەرنجبدەین بەهۆی ئەم بەستەرەوە خوێنەر لە مەبەستی نووسراو تێدەگات، کە ناردنی لیستی ئامادەبوون و ئامادەنەبوونی فەرمانبەران بۆ ئەوەیە هەر فەرمانبەرێک ئەگەر ئامادەنەبێت، بە دوادوچونی یاسایی و کارگێڕی بۆ بکرێت، لێرەدا وشەی (بە مەبەستی) ئەگەر لە دەقەکە لاببرێت، ئەوا دەقەکە بۆ خوێنەر واتای تێگەشتنی تەواو نادات بەدەستەوە.

٤. بەستنی کات

ئەم جۆرە بەستنەش کاتی ڕودانی پارچەکانی دەق بە پێی کاتی ڕودانی کارەکان نیشان دەدات، وەک وشەکانی (پاش ئەوە، تا، ئێستا، یەکەم جار،...هتد). (قەیس کاکل، ٢٠٠٢: ٢٣٥)

بڕوانە نموونەی (١٣)، کە لە دەقی کارگێڕیی ژمارە ٢١٥، کە ئاڕاستەی فەرمانگەی یاریدەدەری سەرۆکی زانکۆ بۆ کاروباری خوێندکارانی دەکات، کە ئەمەش نموونەی دەقەکەیە:

١٣- ئاماژە بە فەرمانی زانکۆیی ژمارە ٨٩٢٦ لە ڕێکەوتی ٢٠٢٠/١١/٤ تایبەت بە گواستنەوەی فەرمانبەر (هێمن عەبدوڵا سەعید) لە بەڕێوبەرایەتی بەشەناوخۆییەکانی کەمپی نوێ بۆ ناوەندی کوردستان، ناوبراو تا ئێستا سێ جار ئاگادار کراوەتەوە و دەست لە کارترازاندنی نەکردووە.

ئەگەر سەرنجبدەینە دەقی کارگێڕی لە نموونەی (١٣)دا، وشەی (تا ئێستا، سێ جار) ڕۆڵی بەستەریان بینیوە لە جۆری بەستنی کات لە دەقەکەدا، کە بە زنجیرە بەدوای یەکدا هاتوون لە دەقەکەدا، بە هۆی ئەم بەستەرانەوە خوێنەر لە واتای نووسراوەکە تێدەگات و دەزانێت چۆن وەڵامی نووسراو بداتەوە.

١-٤-١-٢ پێکەوەبەستنی لێکسیکی

هالیدەی پێناسەی پێکەوەبەستنی لێکسیکی دەکات، وەک ئەو بەردەوامییەی، کە دروستدەبێت لە دەقێکدا لە ڕێگای بژاردەی وشەوە. (Halliday,١٩٨٥:٢٨٩)، مەبەست لەم جۆرە دوبارەکردنەوەی وشەیە لە دەقدا، واتە دوو دانە یان زیاتر لە چەند ڕستەیەکی جیاوازدا بەکارهاتبێت و بۆ یەک سەرچاوە بگەڕێتەوە، بە مەرجێک دانەکان دوبارە ببنەوە یان هاوواتا یان دژواتا بن، یان پەیوەندی گرتنەوە لە نێوانیاندا هەبێت یان دوبارەکردنەوەی وشە فەرهەنگییەکان بێت لە هەمان دەقدا. (قەیس کاکل، ٢٠٠٢: ٤٢). واتە پێکەوەبەستنی لێکسیکی یەکێکە لەو ڕێگایانەی، کە بەشدارە لە بەرهەمهێنانی دەقێکی پتەودا، کە ئەمەش بەهۆی هەلبژاردنی وشەوە دەبێت، پێکەوەبەستنی لێکسیکیش چەند جۆرێکی هەیە کە بریتین لە: (دووبارەکردنەوە، هاوواتایی، دژواتایی، گرتنەوە...)، کە ئەمەش وا لە قسەکەر و نوسەر دەکات، کاری زیاتر بکەن و گشت ڕستەکان بە درێژایی هەموو دەقەکە بە یەکترەوە ببەستنەوە. (Gee,١٩٩٩:١٥٤). هالیدەی (١٩٨٥) پێکەوەبەستنی لێکسیکی بەسەر چەند جۆرێکدا دابەشدەکات، بۆ ڕوونکردنەوەی زیاتری جۆرەکانی پێکەوەبەستنی لێکسیکی. بڕوانە شێوەی ژمارە (٥):

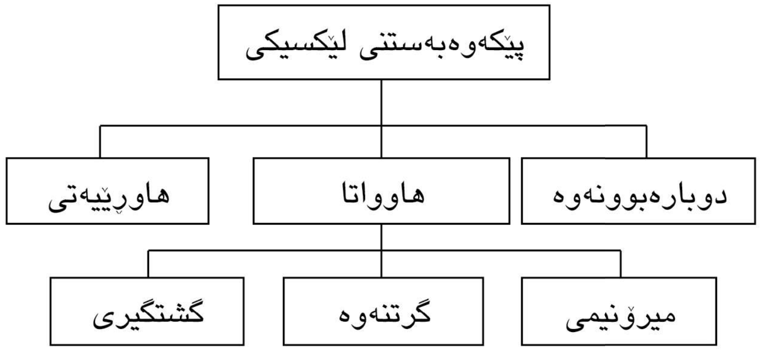

شێوەی (٥)

١-٤-١-٢-١ دووبارەبوونەوە

دووبارەبوونـەوە شـێوەیەکی چالاکـی پێکەوەبەسـتنی لێکسـیکییە، کـە دانەیەکـی لێکسـیکی لـە دەقێکـدا لە دوو شـوێن، یـان زیاتـری جیـاوازی هەمـان دەقـدا دووبارەدەبێتـەوە، سـەرچاوەکەی بـۆ هەمـان سـەرچاوەی یەکـەم دەگەڕێتەوە.

ئەگـەر بڕوانینـە نموونـەی (١٤)، کـە بریتییـە لـە دەقێکـی فەرمانـی زانکۆیـی سـەرۆکایەتیی زانکـۆی سـلێمانی بـە ژمـارە ٩٨٢٨، تێیـدا دەتوانیـن چەندیـن جـۆر بەسـتنەوە دەستنیشـانبکەین، بـەڵام تەنهـا لـەم دەقـەدا ئاماژەدەدەیـن بـە لێکسـیمە دووبارەبـووەکان.

١٤- پشتبەسـت بـە نـووسراوی وەزارەتـی خوێندنـی بـاڵا و توێژینـەوەی زانسـتی بـە ژمـارە ٨٥٩ لـە (٢٠٢٠/١١/٢) تایبـەت بـە ئاراسـتەکردنی سـوپاس و پێزانیـن بـۆ گشـت مامۆسـتا و فەرمانبەرانـی زانکـۆ حکومییەکانـی هەرێمـی کوردسـتان. بڕیـار درا بـە: ئەژمـار کردنـی ئـەم سـوپاس و پێزانینـە بـە قیـدەم بـۆ سـەرجەم مامۆسـتایان و فەرمانبـەران بـە مەبەسـتی پێشخسـتنی سـەرە موچـە و بەرزکردنـەوەی موچـە.

لـە نموونـەی سـەرەوەدا وشـەکانی (سـوپاس و پێزانین، مامۆسـتا و فەرمانبەران، موچە) لـە دەقەکـەدا دووبارەبوونەتەوە، دووبارەبوونــەوەی لێکســیمە گرنگــەکان وەک بەســتەرێکی لێکســیکی دەقەکەیــان پێکــەوە بەســتووەتەوە، ڕۆڵــی گرنگیــان لــە ڕوونکردنــەوە و تێگەشــتن لــە واتــای دەقەکــە هەبــووە، چونکــە ئەگــەر دووبارەبوونــەوەی لێکســیمە گرنگــەکان نەبوایــە، هەرگیــز پێکەوەبەســتن و تێگەشــتن لــە واتــای دەقەکــە نەدەهاتەئــاراوە. ئــەوەی گرنگــە زیاتــر ڕوونبکرێتــەوە، دووبارەبوونـەوەی لێکسـیمەکان چەنـد جارێـک لـە دەقێکـدا بـۆ هەمـان مەبەسـت دەگەڕێتـەوە، واتـە لێکسـیمەکانی (سـوپاس و پێزانیـن، مامۆسـتا و فەرمانبـەران، موچـە) لـە ڕسـتەکانی تـری دەقەکـەدا دووبارەبوونەتـەوە، هەمـان مەبەسـتی ڕسـتەی یەکـەم دەگەیەنـن، کـە یەکـەم جـار لێکسـیمەکانی تێـدا بەکارهاتـووە.

١-٤-١-٢-٢ هاوواتا

هاوواتـا، یـان (نزیـک واتـا)، ئـەو وشـانەن، کـە یـەک واتـا دەبەخشـن، یـان لـە یەکـەوە نزیکـن، بـەڵام لـە خوێندنـەوە و نوسـیندا جیـاوازن. (سـاجیدە عەبـدوڵا فەرهـادی. ٢٠٠٨: ١٩٩).

کاتێـک بـە دوو وشـە، یـان چەنـد وشـەیەک دەوترێـت هاوواتـا، کـە بتوانیـن یەکێکیـان لـە شـوێنی یەکێکـی تریـان دابنێیـن و هیـچ گۆڕانێکیـش لـە واتـای وتنەکـەدا ڕوونـەدات، پێویسـتە سـەرنجی ئـەوەش بدەیـن، لـە هیـچ زمانێکـدا هاوواتـای تـەواو نییـە، واتـە ناتوانیـن دوو وشـە بدۆزینـەوە، لـە هەمـوو شـوێنەکانی گووتـن یـان نوسـیندا جێگـەی

یەکتر بگرنـەوە و هیـچ گۆڕانێـک لـە واتـای گوتنەکەدا هەسـتیپێنەکرێت. (کـورش سـەفەوی، ٢٠٢٠: ٩٦)، هـەر کۆمەڵێک لـە وشـەکانی زمـان، کـە لـە فەرهەنگـدا بـە هاوواتـا ناودەبرێـن، دەشـێ لەسـەر پێوانـەی هاوتابـوون و جـۆری لێکچوون و جیاوازییـان ڕێکبخرێـن، ئەمـەش وایکـردووە پسـپۆڕانی بـواری زمـان سـەرەڕای ئـەو جیاوازییـەی لەنێوانیانـدا هەیـە، چەنـد جۆرێـک لـە هاوواتـا دیاریبکـەن، لێـرەدا تیشکدەخەینەسـەر سـێ جـۆر هاوواتـا و لـە نموونـەی دەقـی کارگێڕیـدا شـیکردنەوەیان بـۆ ئەنجامدەدەیـن.

١-٤-١-٢-٢-١ هاوواتای تەواو

ئـەم جـۆرە بـەوە دەناسرێتـەوە کـە دوو وشـە، یـان زیاتـر تـەواو هاوتـا بـن لەگـەڵ یەکتردا ، هەروەهـا قسـە پێکەرانـی زمانەکـەش بەهیـچ جۆریـك هەسـت بـە جیـاوازی نێوانیـان نەکـەن ،بـە ئازادانـەش بتوانـن لـە هەمـوو دەوروبەرێکـدا ئاڵوگۆڕیـان پێبکـەن و لـە جێگـەی یەکتر بەکارییـان بێنـن، لەگـەڵ ئەوەشـدا لە ڕویی دابەشـبوون و واتای هۆشـەکییەوە وەکیەکـبن ، هەرچەنـدە ئـەم جـۆرە لـە زمانـدا زۆر کەمـە، ئەگـەر هەشـبێت بـۆ ماوەیەکـی کـەم بـەردەوام دەبێـت. (تاڵـب حسـێن، ٢٠١٩: ٩١).

ئەگـەر سـەرنجبدەینە نموونـەی (١٥)ی دەقـی کارگێڕیـی ژمـارە ٤١١ ی بەڕێوبەرایەتیـی بەشـە ناوخۆییەکانـی کەمپـی نوێـی زانکـۆی سـلێمانی، کـە ئاڕاسـتەی بەڕێـز یاریـدەدەری سـەرۆکی زانکـۆ بـۆ کاروبـاری خوێنـدکاران کـراوە:

١٥- بابەت/گواستنەوەی خوێندکاران

بـۆ زانیـاری بەڕێزتـان لـە ڕۆژی سـێ شـەمە ڕێکەوتـی ٢٠٢١/١٠/١٩ پـاس بـۆ هاتوچـۆی خوێندکارانـی کۆلێژەکانـی (پـەروەردە زانسـتییەکان، زانسـتە ئیسـلامییەکان، بازرگانـی) دابیـن کـراوە.

لـە نموونـەی (١٥)دا بۆمـان دەردەکەوێـت، وشـەکانی (گواسـتنەوە، هاتوچـۆ) وەک وشـەی هاوواتـای تـەواو دەردەکەون لـە دەقەکـەدا، کـە دەتوانرێـت لـە بـری یەکتری دابنرێـن، واتـە دەتوانـرا لـە ڕسـتەی (بابـەت/ گواسـتنەوە خوێنـدکاران) دا بنوسرێـت (بابـەت/ هاتوچـۆی خوێنـدکاران) یـان لـە ڕسـتەی (بـۆ هاتوچـۆی خوێنـدکاران) دەتوانرێـت بنوسرێـت (بـۆ گواسـتنەوەی خوێنـدکاران)، لێـرەدا وەک بەسـتەرێکی هاوواتـا ڕۆڵـی بەسـتنەوەی دەقەکەیـان بینیـوە، بوونەتـە هـۆکاری فراوانبونـی واتـا لـە دەقەکـەدا.

١-٤-١-٢-٢-٢ هاوواتای ناتەواو

ئـەم جـۆرە بـەوە دەناسرێتـەوە، کـە هەندێـک جـار دوو وشـە، یـان زیاتـر لـە ڕووی واتـاوە بـە جۆرێـک لەیـەک نزیـک دەبنـەوە، کـە نەتوانیـن بـە ئاسـانی جیاوازیـی نێوانیـان دیاریبکەیـن، لەبـەر ئـەوە وەک هاوواتـا تەماشـا دەکرێـن و بـەکار دەهێنرێـن بـێ ئـەوەی ئـاگاداری ئـەو جیاوازییـە وردانـە بیـن کـە لـە نێوانییانـدا هەیـە. (تاڵـب حسـێن،٢٠١٩ :٩١).

وەک لـە نموونـەی ژمـارە (١٦)دا لـە دەقـی کارگێڕیـی ژمـارە ٣٥٠ی بەڕێوبەرایەتیـی بەشـە ناوخۆییەکانـی کەمپـی نوێـی زانکـۆی سـلێمانی، تێیـدا وشـە هاوواتـاکان ڕۆڵـی بەسـتنەوەی دەقەکەیـان بینیـوە:

١٦- بابەت/دانانی فەرمانبەری هونەری

بـۆ ئـاگاداری بەڕێزتـان باڵەخانەکانـی بەشـەناوخۆییەکان پێویسـتیان بـە جێگیـر کردنـی فەرمانبـەری هونـەری هەیـە بـۆ ئـەوەی بتوانـن بەرپرسـیارێتی ئـەو باڵەخانـە وەرگـرن کـە تێیـدا جێگیـر دەبـن و گرفـت و کێشـەی باڵەخانەکـە لـە کاتـی خۆیـدا چارەسـەر بکـەن.

ئەگـەر سـەرنج لـە نموونـەی (١٦) بدەیـن، دەبینیـن وشـەکانی (دانـان، جێگیرکـردن) لـە جـۆری هاوواتـان، توانـراوە

لەبـری یەکـتر بەکاربهێنرێـن و ڕۆڵـی گرنگیـان لـە بەسـتنەوەی دەقەکـەدا بینیـوە، خوێنـەر بـە تـەواوی دەزانێـت، کـە ئـەم دوو وشـەیە لـە نوسـیندا جیـاوازن لـە دەقەکـەدا، بـەڵام یـەک واتایـان بەخشـیوە بـە دەقەکـە، واتـە لـە ڕسـتەکانی (دانانـی فەرمانبـەری هونـەری، جێگیرکردنـی فەرمانبـەری هونـەری) وەک هاوواتـای یەکـتر بەکارهێـنراون، بـەڵام لـە دروسـتەیەکی تـر و لـە دەرەوەی دەقەکـەدا ڕەنگـە واتـا نزیکـی یەکـتر نەبـن.

١-٤-١-٢-٢-٣ نیمچە هاوواتا

ئـەم جـۆرە لـەو وشـانەدا بەدیدەکرێـت کـە واتاکانیـان لەیەکـەوە نزیکـن، بـەڵام هـەر وشـەیەک بـەلای کەمـەوە لـە سـیمایەکی گرنگـدا جیـاوازی لەگـەڵ ئـەوی تریانـدا هەیە.(تاڵـب حسـێن.٢٠١٩ :٩١)

ئـەم جـۆرە هاوواتایـە لـە نموونـەی (١٧)دا ڕووندەکەینـەوە، کـە ئامـاژە بـە دەقـی کارگێـڕی ژمـارە ٣٢٩ی بەڕێوبەرایەتـی بەشـەناوخۆییەکان دراوە بەم شـێوەیە:

١٧- بۆ بەڕێز یاریدەدەری سەرۆکی زانکۆ بۆ کاروباری خوێندکاران

بابەت/دابینکردنی پێداویستی

هاوپێـچ لەگـەڵ نووسراومانـدا لیسـتی پێداویسـتی باڵەخانەکانـی کـوڕان و کچانتـان بـۆ دەنێریـن بـە مەبەسـتی کڕینـی ئـەو پێداویسـتیانە و چارەسـەرکردنی پێـش دەسـتپێکردنەوەی ساڵی خوێندنـی ٢٠٢١/٢٠٢٢.

ئەگـەر سـەرنج لـە نموونـەی (١٧) بدەیـن، ئـەوا وشـەکانی (دابینکـردن، کڕیـن) وەک وشـەی هاوواتـا لـە دەقەکـەدا لـە شـوێنی یەکـتر بەکارهێـنراون، کـە ڕۆڵـی سـەرەکییان لـە بەسـتنەوە و واتـا بەخشـین بـە دەقەکـە و فراوانبوونـی واتـای دەقەکـەدا بینیـوە.

١-٤-١-٢-٣ گرتنەوە

گرتنــەوە جۆرێکــە لــە پەیوەنــدی واتایــی نێــوان وشــەیەک و پۆلێــک وشــە، بــە مەرجێــک واتــای وشــەکە واتــای هەمــوو ئەندامانــی پۆلەکــەی تێدابێــت، بــەم جــۆرە ئەندامانــی پۆلەکــە دەبنــە جۆرێــک لــە وشــەکە. (ســاجیدە عەبـدوڵا فەرهـادی،٢٠٠٨:٢٠٢)، گرتنـەوە دیاردەیەکـی واتایـی فەرهەنگییـە، شانبەشـانی پەیوەندییـە واتاییەکانـی تـر کاردەکات، ئـەو پەیوەندییـە کـە لێکسـیمێکی تایبـەت (وشـەی ژێرخـان) بـە لێکسـیمێکی گشـتییەوە (وشـەی سـەرخان) دەبەسـتێتەوە، واتـە وشـە ژێرخانـەکان لـە نـاو خۆیانـدا دەبنـە کـۆ هایپۆنیمـی یەکـتر، هەروەهـا سـیما بنەڕەتییـە هاوبەشـەکان لـە نێـوان ژێرخـان و سـەرخاندا دەبنـە جەمسـەر لـە گرێدانیـدا، (عەبـدوڵا عەزیـز محەمـەد، ٢٠٠٥: ١٤) بـۆ زیاتـر ئامـاژەدان بـە پەیوەندیـی گرتنـەوە بڕوانـە: نموونـەی(١٨)، بریتییـە لـە دەقـی کارگێـڕی ژمـارە ١٥٥ی بەڕێوبەرایەتـی بەشـەناوخۆییەکانی کەمپـی نوێـی زانکـۆی سـلێمانی:

١٨- داواکاریـن لـە بەڕێزتـان ڕەزامەنـدی بفەرمـوون بـە دابینکردنـی پێداویسـتییەکانی پاککردنـەوە لـە جـۆری زۆر بـاش بـۆ مـاوەی یـەک مانـگ بـە بەردەوامـی وەک (شـامپۆ، سـابونی وشـک، فاسـت، کلـۆر، گسـک، ماسـیحە....هتد) بـۆ پاککردنـەوەی بەشـە ناوخۆییـەکان.

لێـرەدا ئەگـەر سـەرنج لـە نموونـەی (١٨) بدەیـن، دەبینیـن پێکهاتـەی پێداویسـتییەکانی (پاککردنـەوە) واتـای پۆلـە وشـەکەی هەڵگرتـووە، کـە بریتییـن لـە وشـەکانی (شـامپۆ، سـابونی وشـک، فاسـت، کلـۆر، گسـک، ماسـیحە...هتد)، واتـە دەتوانیـن لـەم دەقـەدا بـە ئاسـانی لـەوە بگەیـن، کـە پێکهاتەکانـی (پاککردنـەوە) لـە ڕسـتەی یەکەمـی دەقەکـەدا چەمکێکـی گشـتگیری هەیـە، بـە سـەرنجدان لـە پەیوەندیـی چەمکـی (پاککردنـەوە) بـە جۆرەکانـی (پاککردنـەوە)وە، بۆیـە لێـرەدا دەتوانیـن لـە دەقێکـدا تەنهـا ئامـاژە بـە چەمکـە گشـتییەکە بدەیـن، کـە خوێنـەر بـە ئاسـانی دەتوانێـت

بزانێـت مەبەسـتی نێـرەر لـە دەقەکـەدا چییـە، واتـە دەتوانرێـت تەنهـا بنوسرێـت (دابینکردنـی پێداویسـتییەکانی پاککردنـەوە) ڕاسـتەوخۆ خوێنـەر دەزانێـت مەبەسـت لـەو بابەتانەیـە، کـە لـە دەقەکـەدا ئاماژەپێـدراوە ئەگـەر ئاماژەشـی پێنەدرێـت، کـە بەمـەش دەوترێـت گرتنـەوە، واتـە وشـەی (پاککردنـەوە) لـەم دەقـەدا، مەرجـی واتایـی هەمـوو ئەندامانـی جـۆری پاککـەرەوەی تێدایـە.

١-٤-١-٢-٤ میرۆنیمی

ئـەم جـۆرە گشـتگیرییە (Super ordinate) پەیوەندیـی بـەش و گشـتی دەردەخـات، لەنێـوان دانەکانـی لێکسـیکیدا، بـۆ نموونـە (خانـوو، دەرگا، پەنجـەرە، لـەش، ڕان، قـۆڵ، ئۆتۆمبێـل، تایـە، ویل...هتـد)، پەیوەندیـی میرۆنیمـی لـەوەدا وەک گرتنـەوە وایـە، کـە هەمـان یاسـای پلەیـی پەیـڕەودەکات، وەک ئـەو دانەیـەی کـە چەمکـی گشـتی نیشـاندەدات. بـۆ ڕوونکردنـەوەی زیاتـر بڕوانـە نموونـەی (١٩) دەقـی کارگێڕیـی ژمـارە (٢١) بەڕێوبەرایەتیـی بەشـە ناوخۆییەکانـی کەمپـی نوێـی زانکـۆی سـلێمانی :

١٩- هاوپێـچ لەگـەڵ نووسراومانـدا، یاداشـتی فەرمانبـەر (اسـماعیل جـمال حسـێن) شـۆفێر لـە بەڕێوبەرایەتـی بەشـەناوخۆییەکانی کەمپـی نـوێ و عـەواڵ دەنێریـن بۆتـان، داواکارە لـە بەڕێزتـان ڕەزامەنـدی بفەرمـوون، بـە چاکـردن و گۆڕینـی (تایـە، بانـص، ڕۆت، شـمع)، بـۆ ئۆتۆمبێلـی جـۆری پیـکاب ژمـارە ٥٠٢ خوێندنـی بـاڵا.

ئەگـەر سـەرنجبدەینە نموونـەی (١٩) دەبینیـن، وشـەکانی (تایـە، بانـص، ڕۆت، شـمع)، بەشـێکن لـە وشـە گشـتییەکە، کـە (ئۆتۆمبێلـە)، ڕۆڵێکـی گرنگیـان لـە پێکەوەبەسـتنی دەقەکـە و واتـا بەخشـین بـە دەق بینیـوە، چونکـە ئەگـەر سـەرنجبدەین لـە دەقەکـەدا ئـەم وشـانە لابرێـت پێکەوەبەسـتنی دەق بەرهەمنایـەت، ئەگـەر وشـە گشـتییەکەش لابرێـت، دیسـان پێکەوەبەسـتنی دەق بەرهەمنایـەت، دەقەکـە واتـای تێگەشـتن بـۆ وەرگـر، یـان خوێنـەر نـادات بەدەسـتەوە.

١-٤-١-٢-٥ دژواتا

دژواتایـی جۆرێکـە لـە پەیوەندییەکانـی نـاوەوەی زمـان، چونکـە لـە هەمـوو جۆرەکانـی تـری پەیوەندییـە واتاییـەکان ڕۆڵـی زیاتـرە لـە ڕونکردنـەوەی واتـای وشـەدا، چونکـە مـرۆڤ زۆرجـار بـۆ لێکدانـەوە و ڕوونکردنـەوەی واتای وشـەیەک بـۆ خـۆی یـان بـۆ تێگەیاندنـی بەرامبەرەکـەی پەنـا دەباتـە بـەر دژواتایـی ئـەو وشـەیە. (دارا حەمیـد،٢٠٠٦:٥٩)

دژواتـا بریتییـە لـە پەیوەنـدی دەوروبـەر ئـەم پەیوەندییـەش دابەشـدەکات بـۆ پەیوەندیـی نـاوەوە و دەرەوە، پەیوەندیـی نـاوەوە وشـەکانی زمـان بەیەکەوەدەبەسـتێتەوە، پەیوەندیـی دەرەوە وشـە بـە ئامـاژە بۆکـراوەکان دەبەسـتێتەوە، کـە پێیوایـە هەمـوو یەکەزمانییـەکان لـە شـێوەی دژواتایـی بەرامبەریـەک دەوەسـتنەوە. (عەبدولواحیـد موشـیر دزەیـی،٢٠١٥:١٩٣)، ئەویـش بـە دوو شـێوە:

أ- دژە داخراوەکان: وەک شێوەکانی ڕابردوو ڕانەبردوو

ب- دژە کـراوەکان: وەک وشـە فەرهەنگیـەکان. کەواتـە دژواتـا وەک دیاردەیەکـی دوو لایـی پەیوەنـدی نێوان دوو شـت یـان دوو کـەس نیشـان دەدات، کـە واتـای دژیەکـی و بەرەنگاریـان بەرامبـەر بـە یەکـتر تێدایـە. (تاڵـب حسـێن.٢٠١٩ :١٠٩).

بە شێوەیەکی گشتی دەتوانین ٣ جۆر لە دژواتایی لە زماندا دەستنیشانبکەین، ئەوانیش:

١-٤-١-٢-٥-١ دژواتای بەرامبەری

دژواتـای بەرامبـەری بارێکـی تایبەتـی پەیوەندیـی جیاوازییـە، کـە لـە نێـوان دوو دانـەدا هەیـە، واتـە ئـەم جـۆرە لەسـەر بنەمـای ڕەتکردنـەوە و پەسـەند کـردن دامـەزراوە، لـە نێـوان دوو دانـەدا، کـە پەسـەند کردنـی یەکێکیـان بـە مانـای

ڕەتکردنـەوەی ئـەوی تریـان دێـت و بـە پێچەوانـەوە. (دارا حەمیـد، ٢٠٠٦: ٦٢).

بـۆ نموونـە ئەگـەر سـەرنجبدەینە دەقـی ژمـارە ٨٤٩٢ ی فەرمانگـەی یاریـدەدەری سـەرۆکی زانکـۆ بـۆ کاروبـاری خوێنـدکاران، لـەم دەقـەدا دژواتـای بەرامبـەری ڕۆڵـی لـە بەسـتنەوەی دەقەکـەدا بینیـوە، بڕوانـە نموونـەی (٢٠)

٢٠- بابەت/ناردنی لیستی ئامادەبونی ئەلیکترۆنی فەرمانبەران

داواکاریـن لـە بەڕیزتـان لـە کۆتایـی هەمـوو هەفتەیەکـدا لیسـتی ئامادەبونـی ئەلیکترۆنـی فەرمانبـەران (پەنجەمـۆر) ئاڕاسـتەی فەرمانگەکەمـان بکـەن لەگـەڵ لیسـتی ئامادەنەبوونـی فەرمانبـەران بەمەبەسـتی بەدواداچونـی کارگێـڕی و یاسـایی.

لـە نموونـەی (٢٠)دا، وشـەکانی (ئامادەبـوون، ئامادەنەبـوون) لـە جـۆری دژواتـای بەرامبەریـن، ڕۆڵـی سـەرەکییان لـە بەسـتنەوەی دەق و ڕوونکردنـەوەی واتـای دەقەکـەدا بینیـوە، خوێنـەری نـووسراو بـە ئاسـانی لـە مەبەسـتی نێـرەر دەگات.

١-٤-١-٢-٥-٢ دژواتای پێچەوانەیی

ئـەم جـۆرە دژواتایـە بـەوە لـە دژواتـای بەرامبـەری جیادەکرێتـەوە، کـە پلـە دارە، واتـە دوو وشـەکە بەراوردەکرێـن، ئـەم بـەراوردەش لـە نێـوان دوو کـەس یـان دوو شـت یـان دوو حاڵەتـی جیـاوازدا دەبێـت، کـە هەردووکیـان کردەیـەک دەگەیەنـن، بـەڵام لـە دوو تێڕوانینـی جیـاوازەوە تەماشـا دەکرێـن. (تاڵـب حسـێن عەلـی، ٢٠١٩: ١١٠).

بـۆ ڕوونکردنـەوەی زیاتـری دژواتـای پێچەوانەیـی، بڕوانـە نموونـەی (٢١)، کـە بریتییـە لـە دەقـی کارگێڕیـی ژمـارە (٣٦١) ی بەڕیوبەرایەتیـی بەشـەناوخۆییەکانی کەمپـی نوێـی زانکۆی سـلێمانی:

٢١- بەڕیزتـان ئـاگادار دەکەینـەوە کـە سـەرجەم فەرمانبەرانـی دەوامـی بەیانیـان ئـاگادار بکەنـەوە، کـە هەمـوو ئـەو کۆمپیوتەرانـەی لەسـەر باڵەخانەکانیـان تۆمـار کـراون کـۆ بکەنـەوە و ئاگادارمـان بکەنـەوە بـۆ ئـەوەی لیژنەیـەک سـەردانی باڵەخانـەکان بـکات بـۆ جەردکـردن و جیاکردنـەوەی چـاک و خـراپ بـە مەبەسـتی وەرگرتنـی ڕەزامەنـدی بـۆ ئـەو کۆمپیوتەرانـەی کـە بەکەڵکـی بەکارهێنـان دێـن و سـودیان لێوەربگیرێـت و ئەوەشـی بـە کەڵکـی چاکردنـەوە نەمـاون شـەتب بکرێـن.

ئەگـەر سـەرنجبدەینە نموونـەی (٢١)، دەبینیـن وشـەکانی (چاک،خـراپ) لـە جـۆری دژواتـای پێچەوانەیـی لـە دەقەکـەدا بەکارهێـنراون ڕۆڵـی گرنگیـان لـە ڕوونکردنـەوە و تێگەشـتن لـە واتـای دەق و پێکەوەبەسـتنی دەقـدا هەیـە، کـە خوێنـەر بـە ئاسـانی لـە مەبەسـتی نـووسراو تێـدەگات.

١-٤-١-٢-٥-٣ دژواتای تەواوکەرانە

ئـەم جـۆرە پەیوەندییـە، بـە بەراوردکردنـی هەندێـک وشـە دەردەکەوێـت چەمکـی وشـەکان لـە پەیوەندییەکـی دوو سـەرەدان لەگـەڵ یەکـتری. (کـورش سـەفەوی، ٢٠٢٠: ١٠٥)

بڕوانە نموونەی (٢٢)، کە لەم دەقە کارگێڕییەدا دژواتای تەواوکەری ئاماژەپێدراوە.

٢٢- داواکاریـن لـە بەڕێزتـان ڕەزامەنـدی بفەرمـون بـە پێکهێنانـی لیژنەیـەک لـەم بەڕێزانـەی لای خـوارەوە، کـە نـاوو ناونیشـانیان هاتـووە، بـە مەبەسـتی لیژنەیـی پێـدان و وەرگرتـن (الـدور و تسـلیم) بـۆ ئـەو کەلوپەلـە شـەتب کراوانـەی لـە باڵەخانەکانـدان.

ئەگـەر سـەرنجبدەینە نموونـەی (٢٢)، وشـەکانی (پێـدان و وەرگرتـن) وەک جـۆری دژواتـای تەواوکـەری لـە دەقەکـەدا بەکارهێـنراون، کـە دەبینیـن وەک بەسـتەرێکی لێکسـیکی، ڕۆڵـی گرنگیـان بینیـوە لـە بەسـتنەوەی دەقەکـە و

پەیوەندییەکی تەواوکەرانەیان هەیە، لەگەڵ جۆری بەرامبەریدا یەکدەگرنەوە واتایەکی ڕوونیان داوە بە دەقەکە، کە خوێنەر دەتوانێت بە ئاسانی لە مەبەستی دەقەکە بگات.

١-٤-١-٢-٦ هاوڕێیەتی (Collocation)

هاوڕێیەتی جۆرێکە لە پیکەوبەستنی لێکسیکی، هاڵیدەی و حەسەن هاوڕێیەتی بەوە پێناسەدەکەن، کە وەک ((جوتێک دانەی لێکسیکی کە پەیوەندی واتاییان یەکسان نییە لە لێکسیکی واتایی سیستمدا)). (هاڵیدەی و حەسەن،١٩٧٦: ٣٨٦)، واتە کاتێک دوودانەی لێکسیکی پەیوەندییان بەیەکەوە هەیە، ئەمە بابەتێکی پەیوەندیی زمانەوانییە لە دەقدا، پلەی نزیکی لە سیستمی لێکسیکیدا هەیە، هاوڕێیەتیی وشە هەمیشە ئاسایی نییە، ئەویش سەرجەم زماناسەکان هاوڕان لەگەڵیدا، ئەگەر بڕوانینە نموونەی (٢٣)، کە تایبەتە بە دەقی کارگێڕیی ژمارە (٢٨٣) کۆلێژی زمانی زانکۆی سلێمانی:

٢٣- هاوپێچ مۆڵەتی نەخۆشی خوێندکاری ماستەری زمانی کوردی بەڕێز (سۆما جمال ڕووف) بۆ ساڵی خوێندنی ٢٠١٩-٢٠٢٠، بۆ بەڕێزتان دەنێرین، کە ناوبراو داوای مۆڵەتی نەخۆشی کردووە لە تاقیکردنەوەکانی کۆتایی کۆرسی دووەمی خویندنەکەی، کە لەبەرواری ٢٠٢٠/١/١٩ دەست پێدەکات و لە بەرواری ٢٠٢٠/١/٣٠ کۆتایی پێدێت، بەهۆی ئەنجامدانی نەشتەرگەری منداڵبوون و ناجێگیری باری تەندروستی، کە ڕێگای پێنادات ئامادەی تاقیکردنەوەکان بێت، تکایە فەرمانی بەڕێزتان بۆ ئەنجامدانی کاری پێویست.

لە نموونەی (٢٣)دا، بۆمان دەردەکەوێت، کە وشەکانی (مۆڵەتی نەخۆشی، نەشتەرگەری منداڵبوون، ناجێگیری باری تەندروستی) هاوڕێیەتییان لەگەڵ یەک دروستکردووە، (مۆڵەت) لەگەڵ (نەخۆشی) بەهۆی پێکەوەبەستنی هاوڕێیەتییەوە بە دواییەکداهاتوون، لێرەدا هەم پێکەوەبەستن و هەم گونجاندن بەهۆی جۆری هاوڕێیەتییەوە لە دەقەکەدا بەرهەمهاتووە، چونکە ناگونجێت بووترێت (مۆڵەتی خەمخواردن)، چونکە هاوڕێیەتی لە نێوانیاندا بەرهەمنایەت، بە هەمان شێوە وشەکانی (نەشتەرگەری منداڵبوون، ناجێگیری باری تەندروستی، ساڵی خوێندنی ٢٠١٩-٢٠٢٠، تاقیکردنەوەکانی کۆتایی کۆرسی دووەمی خویندن) هاوڕێیەتییان دروستکردووە، چونکە ناتوانرێت بنوسرێت (نەشتەرگەری باڵەخانەکان، یان ناجێگیری دروستکردن)، لێرەدا دەگەینە ئەو ئەنجامەی، کە هاوڕێیەتی گرنگە بۆ پێکەوەبەستنی وشەکانی ناو دەق و بەخشینی تێگەشتن لە واتای نووسراو بە وەرگر، یان خوێنەر.

پاش خستنەڕووی جۆرەکان و نواندنی پێکەوەبەستنی (ڕێزمانی و لیکسیکی)، بە پێویستی دەزانین لە کۆتایی ئەم بەشەدا، نواندنی تۆڕی پێکەوەبەستنی (ڕێزمانی و لێکسیکی) لەسەر دەقێک شیبکەینەوە، تێیدا گشت بەستەرەکان و جۆرەکانیان دیاریبکەین، بۆ ئەم مەبەستەش بڕوانە دەقی (٢٤).

٢٤- پاڵپشت بەو دەسەڵاتەی کە پێمان دراوە بڕیارمان دا بە:-

ڕاگەیاندنی ناوی سەرجەم ئەو فێرخوازانەی، کە بەشداربوون لە تاقیکردنەوەی خولی توانستی زمانی ئینگلیزی بۆ ئاستی ناوەند و باڵا لەگەڵ ناوی دەرچوان و دەرنەچوان، کە لە ڕۆژی (٢٠١٤/٣/١٦)دا لە لایەن بەڕێوبەرایەتی سەنتەری زمانەوە ئەنجامدراوە.

ئاستی باڵا، بە ناوی (بڕوا محەمەد مەحمود) دەست پێدەکات و بە ناوی (کاوە عیزەدین عەبدولڕەحمان) کۆتایی دێت.

ئاستی ناوەندی ئێواران، بە ناوی (کۆچەر ئیبراهیم عەبدولڕەحمان) دەست پێدەکات و بە ناوی (دیمەن عەبدولا ساڵح) کۆتایی دێت.

ئاستی ناوەندی بەیانیان، بە ناوی (تیشکۆ حسێن فەقێ محەمەد) دەسپێدەکات و بە ناوی (هاڤار بەختیار غنی) کۆتایی دێت.

نواندنی بەستەرەکانی پێکەوەبەستنی ڕێزمانی لەم دەقە کارگێڕییەدا.

١- ئاماژەکردن:

لەم دەقەدا لێکسیمی (ئەو) ئاماژەکردنە بۆ ناوی فێرخوازان.

٢- لەبریدانان:

لەم دەقەدا لێکسیمی (کە)، کە لە پێش (لە ڕۆژی ٢٠١٤/٣/١٦) لە دەقەکەدا هاتووە، دوو ڕۆڵی بینییوە، جگە لەوەی کە ڕۆڵی بەستنی بینییوە، لەبریدانانیشە، چونکە ئەگەر (کە) نەبووایە دەبوو لە شوێنی (تاقیکردنەوەی خولی توانستی زمانی ئینگلیزی) دابنرایە.

٣- بەستن:

لەم دەقەدا بەستەرەکانی (و، لەگەل، کە، لەلایەن) رۆڵی بەستنەوەی دانەکانی دەقیان بینیوە.

نواندنی بەستەرەکانی پێکەوەبەستنی لێکسیکی لەم دەقە کارگێڕییەدا.

١- دووبارەبوونەوە:

لەم دەقەدا هەشت جار لێکسیمی (ناوی) دووبارەبووەتەوە، لێکسیمی (ئاست) چوار جار دووبارەبووەتەوە، دووبارەبوونەوەی کرداری (کۆتایی دێت) سێ جار دووبارەبووەتەوە و (دەستپێدەکات)یش سێ جار دووبارەبووەتەوە، لێکسیمی (ناوەند) سێ جار و لێکسیمی (باڵا) دوو جار دووبارەبوونەتەوە، کە ڕۆڵیان لە پێکەوەبەستنی دەقەکەدا بینیوە.

٢- هاوواتا:

لەم دەقەدا ناوی (سەرجەم) لەگەڵ ناوی (دەرچوان و دەرنەچوان) هاوواتان.

٣- گرتنەوە:

لەم دەقەدا (ئاست) گرتنەوەیە، کە (ناوەند و باڵا) لەخۆدەگرێت.

٤- دژواتا:

وشەکانی (دەستپێدەکات x کۆتایی دێت) سێ جار و (ئێواران x بەیانییان) وەک بەستەری دژواتا هاتوون.

٥- هاوڕێیەتی:

(ئاستی) لەگەڵ (باڵا)، (ئاستی) لەگەڵ (ناوەند)، (تاقیکردنەوە) لەگەڵ (خولی توانستی زمانی ئینگلیزی)، (ناو) لەگەڵ (دەرچوان و دەرنەچوان)، (بەڕێوبەرایەتی) لەگەڵ (سەنتەری زمان) بە هۆی هاوڕێیەتییەوە لە دەقەکەدا پێکەوەبەستراون، ڕۆڵیان لە پێکەوەبەستن و گونجاندنی دەقدا بینیوە.

ئەنجام

١- بەستەرەكان ڕۆڵی گرنگیان هەیە لە بەستنەوەی دانەكانی دەق و تێگەشتن دێننەئاراوە، بە بێ بەستەرەكان واتای دەق بەرهەمنایەت، و ئەم بەستەرانە ڕۆڵی سەرەكی دەگێڕن لە بەرهەمهاتنی دەق و دەبنە هەوێن بۆ ئەوەی دەقێكی یەكگرتوو بەرهەمبێت.

٢- یەكێک لە خاڵە گرنگرکانی دەق بریتییە لە پێكەوەبەستنی كەرتەكانی، كە ئەویش بە دوو ڕێگا دەبێت، یەكەمیان ڕێگاكانی پێكەوەبەستنی ڕێزمانییە، كە ئەویش جۆرەكانی (ئاماژەكردن، لە بریدانان، لابردن، بەستن) دەگرێتەوە، دووەمییان ڕێگاكانی پێكەوەبەستنی لێكسیكییە، كە ئەویش بەهۆی هەڵبژاردنی وشەوە دەبێت، وەک دووبارەبوونەوە و بەكارهێنانی وشەی هاوواتا و دژواتا و گرتنەوە و میرۆنیمی و هاوڕێیەتییەوە.

٣- پێكەوەبەستن ڕۆڵێكی ڕاستەوخۆ و كاریگەری هەیە لەسەر پێكەوەگونجان، واتە تا دەق لە ڕێی، سیستەمی ڕێزمان و لێكسیكییەوە باش پێكەوەبەسترا بێت، ئەوا گونجاندنی دەق باشتر دەبێت و گوێگر، یان خوێنەر باشتر لە دەق تێدەگات.

٤- نواندنی بەستەرەكانی ڕێزمانی دەق بەهۆی پۆلەڕەگەزی ڕێزمانی و پێكهاتەییەوە دەنوێترێن، بەڵام نواندنی بەستەرەكانی لێكسیكی دەق بەهۆی پۆلەڕەگەزی لێكسیكی (ناو، كردار، ئاوەڵناو، ژمارە....) دەنوێترێن.

٥- لەناو جۆرەكانی پێكەوەبەستنی ڕێزمانیدا، جۆری بەستن بەتایبەت بەستەرەكانی (و، كە) لە هەموویان چالاكترن، بەڵام لەناو جۆرەكانی پێكەوەبەستنی لێكسیكیدا (دووبارەبوونەوە، هاوواتا، دژواتا) لە هەموویان چالاكترن.

الأدوات المتماسكة للنصوص الإدارية في اللغة الكردية

الملخص

عنوان هذ البحث هو «الأدوات المتماسكة للنصوص الإدارية في اللغة الكردية». في هذه الدراسة ، يتم إتباع نهج التحليل الوصفي ويتم عرض التماسك وأنواعه من حيث نموذج القواعد الوظيفية المنهجية للمؤلف هاليدى. بعد ذلك ، يتم مناقشة أنواع التماسك النحوي (الإشارة ، الإستبدال ، الحذف ، أدوات العطف) والتماسك المعجمي (التكرار ، المرادفات ، المتضادات ، التلازم اللفظي ... إلخ). في ما يخص جمع البيانات ، تم إعتماد النصوص الإدارية كنوع من النصوص المكتوبة باللهجة الكرمانجية للغة الكردية المركزية والتي تعبر بشكل مباشر عن تغيير أيديولوجية اللغة للنص الإداري المكتوب وتحقق الوظيفة النصية للغة. وبهذه الطريقة يتم تحليل أنواع الأجهزة المتماسكة للنصوص الإدارية ويتضح أن هذه الأدوات المتماسكة كان لها دور في تماسك وتناسق النصوص الإدارية.

الكلمات المفتاحية: الأدوات المتماسكة، الإستبدال، الحذف، التكرار، التضمين.

Cohesive devices of Administrative Texts in Kurdish Language

Abstract

This research paper is entitled '' Cohesive devices of Administrative Texts in Kurdish Language''. In this paper, the approach of descriptive analysis is followed and cohesion and its types in terms of the model of systematic functional grammar proposed by Halliday are presented. Afterwards, the types of grammatical cohesion (reference, substitution, ellipsis, conjunctions) and lexical cohesion (repetition, synonyms, antonyms, collocations…etc.) are discussed. For the data collection, administrative texts are considered as a type of the texts written in the Kurmanji dialect of central Kurdish which directly expresses the change of language ideology for the written administrative text and realizes the language textual function. In this way, the types of cohesive devices of administrative texts are analysed and it is demonstrated that these cohesive devices have had a role in cohesion and coherence of the administrative texts.

Key Words: Cohesive devises , Ellipsis, Deletion, Repeation, Hyponymy.

لیستی سەرچاوەکان

- سەرچاوە کوردییەکان

١- بەکر عومەر عەلی، بەستن و کرتاندن لە کوردیدا، نامەی ماستەر، کۆلێژی ئاداب، زانکۆی سەڵاحەدین، ١٩٩٢

٢- تاڵیب حوسێن عەلی، واتا سازی، چاپی دووەم، چاپخانەی هێڤی، هەولێر، ٢٠١٩

٣- دارا حەمید محمد، العلاقات الترابطية الدلالية في اللغة الكردية، نامەی ماستەر، زانکۆی بەغداد، ٢٠٠٦

٤- ساجیدە عەبدوڵا فەرهادی، ڕستە و پاش رستە، چاپی یەکەم، چاپخانەی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٨

٥- شێرکۆ حەمەئەمین قادر، شیکارکردنێکی گوتاریی چیرۆکە هەواڵ، چاپخانەی ڕەنج، سلێمانی، ٢٠٠٩

٦- عبدولواحید موشیر دزەیی، زانستی سیمانتیک، چاپی یەکەم، ناوەندی ئاوێر بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، هەولێر، ٢٠١٥

٧- عەبدوڵا عەزیز محەمەد، گۆڕانی واتای وشە لە زمانی کوردیدا، نامەی ماستەر، زانکۆی سەڵاحەدین، هەولێر، ١٩٩٠

٨- قیس کاکل، پەیوەندییەکانی نێو دەق، نامەی دکتۆرا، کۆلێژی ئاداب، زانکۆی سەڵاحەدین، ٢٠٠٢

٩- کۆرش سەفەوی، وەرگێڕانی شیروان حوسێن خۆشناو، ناسینی واتا سازی، چاپی یەکەم، ناوەندی ڕۆشنبیری ئاوێر، هەولێر، ٢٠٢٠

١٠- هاژە چیچۆ محەمەدامین، داڕشتەی زمانی یاسایی لە زمانی کوردیدا، نامەی ماستەر، زانکۆی سۆران، ٢٠١٥

- سەرچاوەی عەرەبی

١١- فاطمە بدر، معاذ الصباغ، أساسيات الإدارة، من منشورات الجامعة الافتراضية السورية، الجمهورية السورية،

٢٠٢٠

- سەرچاوەی ئینگلیزی

12- Callow, K. (1974) Discourse Consideration in Translating the Words of God. Michigan: Zudervan.

13- Gee, J. P. (1999) an Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method. London: Routledge.

14- Halliday, M.A.K. & R. Hassan (1976) Cohesion in English. London: Longman.

15- Halliday, M.A.K. (1985) an Introduction to Functional Grammar, London: Edward Arnold.

16- Hatch. E. (1992) Discourse and Language Education. Cambridge: The University Fress.

17- Nuttal, C. (1982) Teaching Reading Skills in a Foreign Language. London: Heinemann Educational Books.

18- Quirk, R.; S. Greenbaum; G. Leech & J. S. Vartik (1985) A Comprehensive Grammar of the English Language. London: Longman.

20 - Richards, J. ; J. Platt; & H. Weber (1985) Longman Dictionary of Applied Linguistics. London: Longman.